

Alkış Üstüne

Prof. Dr. Murat Tuncay

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ
SAHNE SANATLARI BÖLÜMÜ BAŞKANI

En uygar insan sesidir
Tiyatroda yansır, yankılanır
Dinlenir, yaşanır alkışlanır
(...)
Sahnenin dördüncü duvarı izleyici
Bir avuç alkış için başımızda yer.

Mücaip Ofluoğlu'nun dizeleri bunlar."Bir Avuç Alkış" hoş bir benzetme. Anılarının ilk kitabına da bu adı vermişti değerli sahne sanatçımız. "*Bir Avuç alkışla doyduk / Ağlamakla gülmek arasında/ Üç duvar ortasında*" diye başlar anlatmaya. Gerçekten de sahne'de verilen bunca emeğin; katlanılan bunca sıkıntının; aşılın bunca zorluğun gerçek karşılığı bir avuç alkıştır.

Genellikle eller dirseklerden hafifçe bükülür. Sol el bilekten avuç içi sağ omuza bakacak şekilde çevrilir. Avuç içi sesi sesi büyütme için çukurlaştırılır. Sağ el parmakları bitiştirilerek sol avuç içine düzenli aralıklarla vurulmaya başlanır. Çıkan sesin adı alkıştır.

Alkışlama eyleminin gücü ve süresi, bize bu hareketi yapmaya yönelten güdünün gücüyle doğru orantılıdır. Avuçlarımızın kızarıp yanmaya başlamasına; kollarımızın sanki kopuyormuşçasına ağrımaya aldırılmayacak kadar ısrarla da sürdürülebilir bu alkış. Ayağa kalkarak : "bravo" sesleriyle, çeşitli ünlemlerle desteklenerek kendi çapında bir gösteri halinde büyütülebildiği gibi : "Laf olsun", "Adet yerini bulsun" türünden çevreye uyulsun diye yasak savarcasına bir iki vuruşla da geçiştirilebilir.

Hep bildiğimiz, yapa geldiğimiz bir şeydir alkış. İçten bir alkış, coşkunun gücüyle beslenir, coşkulu, kıvanç veren ortamlar yaratır. İçten alkışlarla alkışlanmak, benliğimizi okşayan bir övgü göstergesidir. Bize güç verir. Yaptıklarımızın, söylediklerimizin başka insanlar tarafından onaylandığını, desteklendiğini, beğenildiğini hissederiz. Böyle bir duyguyu ruh sağlığı yerinde olan her insan için bir gereksinimdir.

Alkışlanan açısından alçakgönüllü jestlerle yatıştırılmaya çalışılan ama içten içe daha uzun sürmesi gönülden beklenen bir tepkidir alkış. Çoğunluğun birleştiği övgünün somut ve en ekonomik göstergesidir. Çok teşekkür ederim gülücükleri, hafif gerdan kırmalar, iki elin avuçlarını birleştirip küçük sallamalar yaparken başını çevresindeki alkışçılar üzerinde sağdan sola soldan sağa gezdirmeler vb. etkilenme ve duygulanma göstergesi olan jestlerle alkışlara karşılık verildiğine çok tanık olmuştuzdur. Doğal bir mekanizma işlemekte; övülmek istenen alçakgönüllülüğü biraz da yem olarak kullanmaktadır.

Böyle herkesin bildiği ve uygulaya geldiği bir konuya eğilmek isteşimin çıkış noktası bir anekdotdur. Önce bu küçük anekdotu paylaşmalıyım:

1946 yılının İzmir'inde soğuk sonbahar günleri yaşanmaktadır. Avni Dilligil yönetimindeki İzmir Şehir Tiyatrosu o akşam Shakspeare'in Macbeth Tragedyasını

sahneleyecektir. Aslında Macbeth temsillerine başlayalı bir ayı geçmiştir. Her temsilde seyirci sayısı biraz daha azalmaktadır. Oldukça soğuk geçen günün akşamı 30 kişiye varan kadro hazırlıklarını yaparken gişe den sahne arkasına bir haber gelir. O akşam koca salonda sadece 11 seyirci bulunmaktadır. Temsilin oynanıp oynanmaması konusunda bir karar vermek gerekmektedir. Kentte her akşam düzenli temsiler veren, perde açan örnek bir sanat kurumu olmak için işi başından beri sıkı tutan yönetim oyunun oynanmasına karar verir. Yönetmelik gereği perde zamanında açılır ve Macbeth tüm ciddiyetiyle sonuna kadar oynanır. Oyun boyunca salondan çıt çıkmaz. Sobayla ısıtmaya çalışılan, her yanından rüzgâr alan salondaki 11 seyirci soğuktan büzüşerek, gösterişli olması için elden gelen her şeyin yapıldığı, 30 kişinin sahneye çıktığı temsili sonuna kadar izlerler. Nihayet boru ve trampet sesleri arasında oyun biter. Perde kapanır. Oyuncular selam vermek için sahneye dizilip, perdenin açılmasını beklerler. Ama perdenin arkasından, salondan değil alkış çıt sesi bile gelmemektedir. Avni Dilligil, Mücap Ofluoğlu'na yaklaşır, şaşkınlıkla : *“Yahu nasıl şey bu? Hiç Alkış yok ! Ne yapmalı?”* diye sorar. Ofluoğlu'da şaşkınlık içindedir. Kem küm bir şeyler söylemeye çalışır. Hiç alışık olunmayan bu garip durum karşısında topluluğun yöneticisi durumundaki Avni Dilligil : *“Ben bilirim ne yapacağımı”* deyip perdeciye seslenir : *“Aç oğlum perdeyi !”* Perdeciler iplere asılır. Sahnedeki otuz kişi, ısınmak için salondaki iki sobanın başına toplanan onbir seyirci sessizce birbirlerine bakarlar. Avni Dilligil iki adım öne çıkıp aşağıdakilere bağırır : *“Beyler, Macbeth bitti... Bitti”*. Isınmaya çalışan seyirciler arasından titrek bir ses cevap verir : *“Tahmin etmiştik !”*

Sahne Sanatlarında Alkışın Dayanılmaz Çekiciliği ve Vazgeçilmezliği:

Denilebilir ki sanatların içinde alkışla en içli dışlı olanı sahne sanatlarıdır. Tiyatroda İzmir Şehir Tiyatrosu sanatçılarının 1946 'da başlarına gelen türünden durumlarla pek karşılaşılmaz. Tiyatro seyircisi oyunun sonunda sahnenin beklediği alkışı esirgemez oyunculardan. Onlar da alkış eşliğinde anlam kazanan selam mizansenlerini yerine getirirler. Alkışlayan : *“Sizi izledim, beğendim, sevdim. Oyunun söylediklerini ve söylemek istediklerini anladım. Bunları onaylıyorum. Ben de tıpkı salondaki diğer alkışlayanlar gibi düşünüyorum. Sizi kutluyorum”* demektedir.

Alkışlananlar, oynanması nihayet iki üç saat içinde biten, ama yıllar süren eğitim, aylar süren provaların sonunda verdikleri emeğin parasal yanı sıra ölçülemeyecek manevi karşılığını alkış yoluyla almaktan mutluluk duyarlar. Aslında oyunun sonundaki selam, bu ürperten haz karşılığında gösterilen sessiz bir teşekkürdür. Son zamanlarda çıkan bir adete uyularak çoğu kez oyuncular da seyircileri alkışlamaktadır. Verilen emek ve zamana oranla çok kısa süren bu iletişim sonunda oyuncunun ve seyircinin yolları ayrılır. Sahne ve salon önce sessizliğe, sonra karanlığa terk edilir. Alkışlayan da alkışlanan da bir tür doyuma ulaşmış halde kendi dünyalarına dönerler.

Alkış çoğu kez oyunun sonunu da beklemez sahne sanatlarında. Tiyatro da Opera da, Bale de temsil sırasında sahnede parlayan bir söz, solo ya da koral olarak tamamlanan bir etkili başarı gösterisinin ardından ya da ışıkların bir geçiş için kararmasının veya ara verilirken perdenin kapanışı ardından gelen ara alkışları; oyun yeri-seyir yeri bağlantısının olumlu sinyalleridir. Sahne-seyirci iletişiminin kurulduğu ve sağlıklı işlediğinin keyifli işaretlerini verir oyunculara. Karanlığın içinden bir çift elin adeta refleks gibi başlattığı alkışa neredeyse seyircilerin tümü hemen katılırlar. Başlaması ve süresi kendiliğinden oluşup sönen bu canlı iletişim, seyirciyle oyuncunun oyun estetiğinin bütünlüğünü kurmada elele verdiklerinin güçlü bir simgesidir.

Sözün kısası, sahne sanatlarında vazgeçilmez bir yere sahiptir alkış olgusu. Sahne sanatçısı için alkış, ekmek-su gibi vazgeçilmez bir şeydir. Açlığa karşı dayanıklıdır sahne sanatçısı. Ama alkışlarla beslenmeyen bir sanatçı kişiliği yaşayamaz. Şu da var ki tehlikeli bir yanı da vardır alkışın. Gerçeği ile sahtesi birbirinden kolay ayırt edilmez. Gerçek alkış sanatçıyı daha üst başarılar için itici bir güç oluştururken sahte alkış da gizliden gizliye zehirler sanatçıyı. Eleştiri ile sanatın arasında sinsi bir perde oluşturup birbirlerini tanımalarına engel olur. Alkış'ın içtenliği ile şakşak'ın sahteliği arasındaki ses farkı ancak çok duyarlı kulakların fark edebileceği nüanslara sahiptir. Sanat tarihi de şakşak zehirlenmesi ile kimliğini yitirmiş sanatçı örnekleriyle doludur.

Alkış'ın Etimolojisi:

Oldukça eski bir Türkçe sözcüktür **Alkış**. Kökeni eski Türk dillerinde geçen : Alkamak dır. Beğenmek, övmek anlamında bir sözcüktür **Alkamak**. **Alkış**, da **Alkamak**'dan türetilmiş olmalıdır. **Alkış**: dua, kutsama, övgü, sena anlamında eski bir Türk geleneği. **Alkış**'ın **Alkış** dolarak kullanılmasının örnekleri de XIV. Yüzyıla kadar geri gidiyor. Şamanist ve Müslüman Türklere ad veren ihtiyarların alkışta bulunduğu; Şamanistlerin, Şamanın alkışına mazhar olmaya çalıştıklarını öğreniyoruz. Dede Korkut 'un öykülerinde ad verirken alkışlamayı unutmadığı görülüyor.

XIV. yüzyıldan kalma İşkname 'de geçen bir dua da şu dizeleri okuyoruz:

*“Atadan böyle midir bana alkış
Ki hasret oduna yanam yaz kış”*

Yine XIV. Yüzyıldan kalma Dede Korkut öykülerinde, Alkış sözcüğünün bu anlamda kullanıldığına dair pek çok örnek var:

— *Ola kim bir ağzı dualının alkışıyla Tanrı bize bir batman* ‘(büyük, güzel) *ayal* (Eş) *vire didi.*”

Halk edebiyatımızda **alkış** : “Kişinin kendisi ya da bir başkası için söylediği iyilik ve esenlik dileme sözü” olarak bilinir. **Alkış**'ın karşıt anlamı ise **kargış'tır**. Kargış: beddua, ilenç, lanet anlamında kullanılmıştır.

Biçim ve içeriğine göre iki tür alkış var kültürümüzde. Bir grup alkış kısa, yoğun ve çok kullanılan deyim niteliğindedir : “*Allah'a emanet*”, “*Babana rahmet*”, “*Darısı başına*”, “*Tuttuğun altın olsun*”, “*Bereket versin*” vb. Bir grup alkış da sanatlı anlatımı olan, düşünce yönü bulunan, Atasözüne yaklaşan Alkışlar : “*Allah harmandan elini, yalandan dilini çeksin*”, “*Koluna kuvvet, kesene bereket*”. “*Yat başucunda bul, kalk ayakucunda bul*” vb. Dinsel törenlere göre geliştirilmiş; neredeyse dua işlevi kazandırılmış biçimlerdir bunlar. Alevi ve Bektaşilerin ayinlerinde okunan *Gülbank* lar; Yeniçerilerin hep bir ağızdan okudukları *Gülbank-ı Muhammedi* denilen parçalar; çayır güreşlerinde Cazgırların söyledikleri salâvatlar; sofrada, düğünlerde, ekin biçiminde, harman yerinde vb. ortamlarda okunan dualar; **Alkışlardan** geliştirilmiş metinler olarak değerlendirilmektedir.

Biçim ne olursa olsun, Alkış'ın dilimizde taşıdığı anlam: Olumlamak, onaylamak, övmek, kutsamak çağrışımlarını getiriyor. Nitekim günümüzdeki anlamıyla alkış için buna yakın tanımlar yapılmıştır. Türkçe Sözlük Alkış'ı : “*Bir şeyin beğenildiğini, hoşta gittiğini anlatmak için el çırpma ya da o yolda söz söylemek*” şeklinde tanımlar. Sahne sanatlarındaki alkış'ın anlamı Gösterim Terimleri sözlüğünde şöyle geçmektedir : “*İnsanın yaşamı yararına*

yapılmış olan olumlu bir işi, eylemi ya da yaratıyı onaylamakta ve övmekte uygulanan; iki elin avuçlarını birbirine vurarak çıkarılan sesle ortaya konulan değerlendirme ve anlatım yolu.”

Almanca : **Beifall**, Fransızca: **Applaudissement**, İngilizce : **Applause** olarak geçen Alkış Latince : **Applaudo** ‘dan türetilmiştir ve aynı olumlu anlamı içermektedir : Elleri birbirine vurarak çıkartılan sesle ifade edilen toplu onaylama duygusu.

Batı dillerinde Alkışlama Eylemi için Fransızca kökenli bir başka sözcük daha var: **Claque**. **Claque**: Hem: *Şamar*, hem de: *Para ile tutulmuş insanlarda yaptırılan alkış* anlamına geliyor. **Claquer**: Para ile tutulmuş alkışçı demek. Alkış’ın içten, gönüllü coşkusu karşısında içerikten yoksun bu alkış türüne dilimizde de harika bir karşılık vardır: **Şakşak**.

Alkış ve Şakşak :

Şakşak, içten pazarlıklı, bir çıkar karşılığı çıkarılan el çırpma sesi olarak tanımlanabilir. Alkış’ın olumlu etkisini yapay yolla sağlamaya yönelik bu tür eylemlerin sahne sanatları tarihindeki geçmişi Roma dönemine kadar inmektedir. Alkış’ın seyirci çoğunluğunun sahneye bütünleşmesinde ne denli önemli bir rolü olduğunu ilk kavrayanlar Romalı oyun organizatörleri oldu. Genellikle işsiz güçsüz takımından rast gele seçilen kişiler temsil başına kiralanır; oyun sırasında nerelerde alkış başlatmaları gerektiği provalarda öğretilirdi. Seyircilerin arasına dağınık olarak yerleşen bu halktan kişiler, oyun sırasında yeri geldiğinde alkışa başlar; kendilerine öğretildiği kadar alkışlar; böylece seyirci kitlesinin de alkış eylemine geçmesinde bir kışkırtma görevi üstlenirlerdi. Tıpkı şimdilerde, maçlarda amigoluk görevini üstlenen kişilerin kalabalıkları coşturma görevine benzer bir uygulamaydı bu. Çoğu zaman bu Şakşakçı Takımı’nın bir de şefi olur. Şakşak, Şef’ten alınan işaretlere göre uygulanırdı. Alkış, gösterinin başarı göstergesi olduğundan, şakşakçılar da paralarını gösteriden sonra alırlardı. Bu konuda rekoru İmparator Neron’un kırdığını; Napoli’de düzenlediği bir gösteride, halkı coşturmak için, güçlü kuvvetli 5000 adam kiraladığını biliyoruz.

Renaissance yıllarından başlayarak canlanan halka yönelik tiyatro gösterilerinin çoğunda; **Claquer** denilen bu kiralık şakşakçıların kullanıldığına dair belgeler var. Fransa’da gelişen ve bir aralar bayağı ev geçindiren bir meslek haline geldiği anlaşılan **Claquer** ‘liğin giderek uzmanlaştığını izliyoruz. Başlarında **Chef de Claque** denen yöneticileri olan Şakşakçılar genel provalara düzenli olarak katılıp rollerini iyice ezberliyorlar. Hatta gerektiğinde **Chef de Claque** yönetiminde provalar bile yapıyorlar. Sonra da Roma’daki uygulamadan çok da farklı olmayan bir uygulama biçiminde görevlerini yapıp paralarını alıyorlardı. Bu iş XIX. Yüzyılda öylesine geçerli hale geldi ki 1830’da Paris’te: Assurance de Succes Dramatiques (*Dramatik Başarı Sigortası*) kuruluşu adı altında ticari bir örgütlenmeye kadar aldı yürüdü şakşakçılık.

Alkış Çavuşları

Osmanlı toplumunda Şakşakçılığın adı: **Alkış Çavuşluğu** idi. **Alkış Çavuşları** ’nın tarihimizde Sahne sanatlarındaki uygulamadan daha ilginç bir iş üstlendiklerini öğreniyoruz: Alkış Çavuşu, alkış tutmakla görevli bölüğe mensup bir kişiydi. Padişah ve Devlet Büyükleri bir topluluk karşısına çıktıkları zaman; ata binip inmeleri sırasında; sefere çıkarken, Törenlerde tahta otururken ya da kalkarken; bayram tebrikleri vb. durumlarda teşrifat içinde yer alırlardı Alkış Çavuşları. Dönemin ölçütleri içinde parlak sevgi gösterilerinde bulunmakla

görevliyidiler. İmparatorluğun görkemli devirlerinde sayıları oldukça kalabalıktı. Sonraları sayıları azaltıldı. Bizans'tan geçtiği anlaşılan bu görenek, Tanzimat'la birlikte önemli ölçüde budandı. Alkış Çavuşluğu lağvedildi. Vezirlerin alkışlanması geleneğine son verildi. Ama Padişahların alkışlanması işi saltanatın son yıllarına dek sürdürüldü. Hizmeti Hassa hademeleri içinde oluşturulan küçük bir bölük üstlendi. Son zamanlarda sayıları 8 – 10'u geçmeyen; basit kişilerden oluşan bu teşkilât Cumhuriyetle birlikte ortadan kalktı.

Alkış Çavuşları, tam Padişahın arabasının geçeceği bir yerde halkta halinde toplanırlar. Bir yandan alkışlarken bir yandan da gür sesle : “*Aleyke avn'l-lah !*”, “*Uğurun açık olsun, ikbalin füzun !*”, “*Padişahım Devletinle bin yaşa*” türünden alkış duaları okurlarmış. Bir yandan alkış; bir yandan da uyarı : “*Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!*”

Tarihçiler, çevrelerinde şakşakçılar tarafından oluşturulan bu tür duvarların aldatıcı havasına kendisini kaptıran Devlet büyüklerinin nasıl yanılgılara düştüklerini; içtenlikten ve eleştiriden yoksun şakşak'ın alkış kılığına girip insanın başına neler açabildiğinin acı örneklerini verirler.

Şakşak adını verdiğimiz bu içten olmaktan çok içten pazarlıklı alkış türünün dışında, günlük yaşamımızda hep “Alkış” olarak geçen birtakım el çırpma hareketlerinin de bulunduğu gibi pek çok türü bulunmaktadır. Örneğin: Gök gürültülü sağanak yağış gibi gelen : “**Bravo Alkışı**” vardır. Konuşanı konuştuğuna pişman eden : “**Yuh Alkışı**” vardır. Temsil sırasında bazen tonik bazen doping etkisi yapan : “**Ara Alkışı**” vardır.

“Bis alkışı” vardır örneğin. Koral alarak birlikli bir bütün biçiminde el çırpma eşliğinde icra edilen ve sanatçıyı az önce attığı golü bir daha tekrarlamaya zorlayan. Burada da hoş bir anekdotu aktarmak isterim: Opera sanatının eski geleneklerinden biri de bulunduğu gibi başarıyla icra edilen kimi aryalarda seyircilerin “Bis”, “Bis” sesleriyle tekrarlanmasını istediklerinde bir kez daha söylenmesidir. Opera'nın birinde Tenor aryasını bitirince seyirciler “Bis Alkışı”na başlamışlar. “Bir daha, Bir Daha” anlamına gelen “Bis” teraneleri kesilmeyince Tenor bir kez daha okumuş aryaı. Bis alkışı yeniden başlamış. Tenor dayanamayıp bir daha okumuş aynı parçayı. Bis Alkışı bir daha başlayınca ellerini kaldırıp seyirciyi susturmuş sonra da sormuş : “*Üç kere aynı aryaı söyledim. Daha ne kadar tekrarlamamı istiyorsunuz?*” Aşağıdan, salondan birisi seslenmiş : “*Doğrusunu söyleyinceye kadar !*”

“**Slogan Alkışı**” vardır. Gösteri yürüyüşlerinde koro halinde söylenen sloganların birbirine karışmadan hep birlikte söylenmesini kolaylaştıran tartımı sağlar “**Slogan Alkışları**”. “*Susma, sustukça sıra sana gelecek*” ya da “*Ankara, Ankara duy sesimizi*” türünden sloganlara eşlik eden koral ritmik alkışlar bu tür alkışlardan sayılır. “*Ölümüne Şampiyon*” ya da “*Re re re, Ra ra ra Gassaray Gassaray Cim bam bom*”, “*Ya ya ya, Şa şa şa Bizim Takım Çok Yaşa*” türünden stadyum işi alkışlar da bu “**Slogan Alkışı**” kümesi içinde değerlendirilebilir.

Nedeni, niçini olmayan; ruhsuz, kişiliksiz “**Protokol Alkışı**” vardır. “*Türkiye seninle gurur duyuyor*” türünden yıkamacı yağlamacı “**Politik Alkış**” vardır. “Aleme uymak için, adet yerini bulsun diye çırpıştırılan : “**Mekanik Alkış**” vardır. Adına “Stüdyo Amiri” denilen, kulaklık takmış stüdyo amigosu tipi görevliler tarafından işaret yoluyla ya da işini bilen pişkin sunucuların ağır tahrikleriyle gerçekleştirilen; onsuz eğlence programı düşünülmeyen “**Medyatik Alkış**” vardır. “**Medyatik alkış**” anons biçimine bakarak: “*Alkışlarınızla*

huzurlarınızda”; “*Alkışlarımızla Uğurluyoruz*”, “*Haydi Hep Beraber*” alkışları şeklinde kendi içinde üç alt gruba da ayrılabilir. Sahneye henüz çıkan bir sanatçı ya da konuşmacı için dinleyici kesiminden kopan “Yağcı Alkış” ise ona önceden verilmiş bir başarı avansı sayılabilir

Biz yine gerçek alkışa dönelim ve insanı alkışlamaya yönelten duyguların psiko-sosyal güdülenme boyutlarını irdelemeye çalışalım.

Alkışın Oluşum Süreci ve Sonrası:

Alkış eylemi hiç kuşkusuz bir **tepki** biçimidir. Tepki de bir **davranış** olduğuna göre Psikoloji biliminin ilkelerine göre belirli bir **motivasyon**, yani bir güdülenme sonucu ortaya çıkacaktır. O zaman kişiyi alkışlama amacına doğru yönelten güdünün kaynağı nedir ?

Açlık, susuzluk gibi fizyolojik kökenli güdülerin üstünde; estetik boyutları olan, düşünsel karakterde bir motivasyon olmalıdır bizi harekete geçiren. Böyle bir motivasyon, nasıl bir gereksinim sonucu ortaya çıkabilir? **Gereksinim Dürtü**’yü, **Dürtü, Güdü** ’yü; **Güdü** de **Davranış** ateşlediğine göre Bu zincirleme etkileşimin kaynağındaki **gereksinim** ya da **gereksinimler** neler olabilir?

Soruyu şöyle daha yalın bir hale de sokabiliriz : Davranış, belli bir gereksinimden doğan gerginliği azaltmak ya da ortadan kaldırmak için yapılan eylem olduğuna göre ; Alkışlamak eylemine başlayan kişi hangi gereksinim ya da gereksinimlerinden doğan gerginliğini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır ?

Alkış genelde toplu olarak yapılan bir eylem biçimi olduğuna göre sanatçı ve sanat algılayıcısının karşı karşıya olma geleneğini sürdüren sahne sanatları bazında olaya bakmaya çalışırsak anlaşılması daha net bir tablo ile karşılaşırız.

İnsanları, sadece oyun olduğunu bildikleri bir eylemi izlemek için, yarı karanlık bir salonda, yan yana oturmaya iten gereksinim olabilir belki aradıklarımızdan biri. Birbirlerinden farklı yaşam deneyimleri, ekonomik ve sosyal yapılanmalar içinde olup tiyatrodan bir araya gelip yan yana oturan insanlar; oyunun başlamasından kısa bir süre sonra. Sahnede olup bitenlere odaklanmaktadır. Oyunun akışındaki hız-tartıma uymakta; oyun kişilerinin canlandırdıkları olayın içine girmekte; yaşamın gerçeğinden sanatın gerçeğine geçmekte; Oyunculunun, tasarımın ve oyun metninin toplu biçimlendirmesini sunan sahne estetiği içinde, anlatılanlara ortak tepkiler vermeye başlamaktadırlar. Yaşamın gerçeğinden sanatın gerçeğine geçmekte; Oyunculunun, tasarımın ve oyun metninin toplu biçimlendirmesini sunan sahne estetiği içinde gösterilenlere ortak tepkiler vermekteler.

Seyirci tekil bir kavram değildir. Grup psikolojisinin ortak dalga boylarında birleşen alıcı kitle aynı ortak paydalarda birlikte gülmeye, düşünmeye hatta duygusal etkileşim içine girmeye başlarlar. Böylece bireysel olan her tepki toplumsallaşır ve bu herkesle bir olma, herkesin gerisine düşmeme olgusunun farkına varmak ona güç ve mutluluk verir. Şu halde her şeyden önce bu toplumsallaşma gereksiniminin insanı tiyatroya çeken en başat unsur olduğunu ileri sürmek yanlış olmamalıdır. İnsanın yakınlaşma gereksiniminin bir görünümüdür bu ve oldukça da güçlü bir gereksinimdir. Yakınlaşma, anlayışı doğurur ve pek çok insan için anlaşılma hayatta büyük önem taşır.

Alkış’ın ruhbilimsel kaynaklarını **Yakınlaşma gereksinimi** kadar **Kendini gerçekleştirme; kendini aşma gereksinimi** ‘nde de aramak yanlış olmayacaktır. Fischer’in

dediği gibi insanı sanata yönelten kendini aşma, tüm insan olma gereksinimini de unutmamak gerekir. Yaşamın getirdiği sınırlamaları aşmak; insan olarak olmak istediği, olumladığı kişi ve eylemleri paylaşmak; olumsuz bulduğu, karşı çıktığı olgularda yalnız olmadığını görmek; toplu tepkilere ortak katılmak; böylece bireysel yalnızlığını toplumsallaştırarak güçlenmek istemektedir.

Bu temel gereksinimlerle tiyatroya gelen seyirci; gereksinimlerinin doyurulması durumunda heyecan ve mutluluk duyacak; ona bu heyecan ve mutluluğu tattıran sanat eylemini; o eylemi emeği ile var ederek başarıya ulaştıran sanatçıları; bu sanat eylemi ile yeniden yüceltilen değerleri, övgü ile ödüllendirmek isteyecektir. İşte gerçek alkış, bu içten **övme, onaylama, yüreklendirme** ve **Yüceltme** gereksinimlerinin birlikte ateşledikleri uygar bir tepkidir.

İnsan güdüleriyle ilgilenen ünlü psikologlardan Abraham Maslow, 1971’de insan güdülerinin bir piramit gibi birbiri üstüne merdiven basamağı şeklinde çıkan mertebeli bir düzen içinde olduğu savını öne sürdü. Bu güdü Piramidinin temelinde biyolojik güdüler; üst katlarında ise psikolojik güdüler yer almaktaydı ona göre.

Masloue, temeldeki bir güdünün gereksinimleri yeterince karşılanmadan birey üst düzeydeki güdülerden etkilenmemektedir. Alt düzeydeki güdüler doyuma ulaştınca birey üst düzeydeki güdülere hazır hale gelmektedir. Buna göre piramit şöyle oluşmaktadır: Önce, en altta: Açlık, susuzluk ve cinsiyetin Fizyolojik doyumu; onun üstünde: Emniyet, Güven, Düzen ve Değişmezlik; Daha üstte: Ait olma ve Sevgi Güdüleri; onun üstünde : Değer, Başarı, Kendine Saygı; En üstte de : Kendini Gerçekleştirme Güdüsü.

Maslow piramidin en tepesinde yer alan : Kendini Gerçekleştirme (Self Actualisation) aşamasına herkesin ulaşamayacağına dikkati çeker. Bizim ulaşamadıklarımıza ulaşabilenlere; söyleyemediklerimizi söyleyebilenlere; gerçekleştiremediklerimizi gerçekleştirebilenlere karşı hayranlık duyarız. Her zaman olmasa da kısa süren doruk yaşantılarda hissederiz kendimizi gerçekleştirmeyi. Bu görevi tam anlamıyla yaptığımızda; bir başkasını zor durumunda hiç karşılık beklemeden elimizden geldiğince yardım ettiğimizde; hiç karşılık beklemeden ve kıskanmadan bir başkasını sevebildiğimiz zaman bu cins yaşantıları kısa süre için de olsa yaşarız.

Bu doruk yaşantılara: Peak Experience diyor Maslow. Doruk yaşantı diye dilimize çevirebiliyoruz bu kavramı. İşte günlük yaşantımızda bu doruk yaşantıların eksikliği kendini gerçekleştirme gereksinimimizi yeterince doyurmuyor belki de. Bu nedenle bu gereksinimimizi doyurabilecek başarıları gerçekleştiren kişi ya da olaylar karşısında duyduğumuz gönenç ve yücelmişlik duygusu bizi bir tür özdeşleşmeye götürüyor. İşte bu duygusal yükseliş bir eylemle kendisini dışarı vurma ihtiyacını doyuracak kadar güçlendiğinde tek bir kişinin başlatmasıyla parlayan kıvılcım toplu birikimi ateşleme yetiyor. Alkış patlıyor ve grup psikolojisinin yönlendirici etkileriyle sürdürülerek kendine özgü bir doruk yaşantının kıvancını çevremizde var ediyor. İşte sanat, özellikle de sahne sanatları bize bu **Doruk Yaşantı** ‘nın kapılarını açmaktadır.

Dr. Desmond Morris: **Sevmek Dokunmaktır** adını verdiği ünlü incelemesinde: Alkış’ın içgüdüsel kökenlerine ışık tutar. Alkışlamanın nasıl olup da bir ödül niteliği kazandığını anlayabilmek için çocukluğumuza dönmek gerektiğini öne süren araştırmalardan söz eder.

Yaşamlarının ilk yıllarının ikinci yarısındaki bebeklerle yapılan araştırmalar; bu dönemdeki bebeklerin anneleri yanlarına geldiği zaman sevinç gösterisi olarak el çırpıklarını ortaya koymuştur. Bu hareket ya kolları anneye doğru uzatmakla birlikte ya da onun yerine yapılmaktadır. Bebek, yaklaştığını gördüğü annesine sarılmak üzere kollarını uzatmakta; kollarını sarılmaya hazırlık olarak bükmektedir. Ama anne daha kollar arasına alınabilecek kadar yaklaşmamıştır. Dolayısıyla bebeğin iki eli birbiriyle buluşur ve el çırpma dediğimiz olay ortaya çıkar. Bu çağda el çırpma hareketi, yetişkinlerin alkış tutarken yaptıkları gibi bilekten değil koldan yapılmaktadır. Ayrıntılı gözlemler bebeklerde görülen bu hareketin annenin öğretmediği durumlarda da kendiliğinden ortaya çıktığını kanıtlamıştır.

Desmond Morris, alkış olayının kökenini, yaşamın bu ilk içgüdüsel tepkilerine bağladıktan sonra, ritmik olarak tekrarlanan, elleri bilekten kırarak yapılan daha ileri çağlara özgü el çırpmanın bu sarmalayışa, sırt sıvazlama hareketinin eklenmesiyle oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu açıklamaya göre bir oyuncuyu alkışlamak, uzaktan onun sırtını sıvazlamaktır. Annenin bebeği kucaklarken sırtını sıvazlayarak verdiği olumlama, destekleme ve sevgi sinyalleri; yakın ilişkilerde sırtta vurarak, eli omuza atarak, kolumuzu sırttan geçirip öbür omuz başından kavrayıp sıkarak gösterdiğimiz içten coşku; temelde hep bu sırt sıvazlama eyleminin değişik göstergelerinden ibarettir.

Bir izleyiciler yığını olarak hep birlikte kalkıp ona koşmamız ve sırtını sıvazlamamız zor, hatta olanak dışıdır. Dolayısıyla bizler de oturduğumuz yerden, onu alkışlayarak Aferin deriz. Morris bu görüşünü kanıtlamak için alkışlama eyleminin uygulama biçimine dikkatimizi çeker:

Yaptığımız eyleme dikkat edecek olursanız iki eli birden aynı güçte birbirine vurmak hayli zordur. Ellerden biri oyuncunun sırtı görevini yüklenir. Diğeri sırtı sıvazlayan eldir. Evet iki el birden hareket etmektedir ama bunlardan birisinin hareketi çok daha belirgin ve güçlüdür. On kişiden dokuzunda hafif yana yatırılmış sağ el okşayıcı vuruculuk görevini; sol el ise daha sabit sırtlık görevini yüklenmiştir. Sağ el sol ele vurur.¹

Eğer Dr. Morris haklıysa alkışlamanın getirdiği haz duygusunun kökeni de bir anlamda açıklanmış olmaktadır. Alkışlanan başarmıştır. Sesiyle, görünüşüyle, eylemiyle üstüne düşeni yapmış ve bu mesaj yerine ulaşmıştır. Mesajı alanlar, mesajı onayladıklarını, doğruladıklarını gösteren tepkilerini alkışlayarak ortaya koyarlarken ulaşan sonucun elde edilmesindeki kişisel yeteneğini, becerisini emeğini de övmektedirler. Alkışlanan kişi, tıpkı bir zamanlar annesinin ona güven veren dokunuşlarını; yaşamdaki ilk başarılarını paylaşan duygusal kucaklaşmaları; sevgi sözcüklerini, gülümsemeleri, yaşamının ve başarmanın mutluluğunu yeniden yaşamaktadır.

Alkışlayan da alkışlanan da haz aldıkları mutlu bur heyecanı paylaşmaktadırlar. Bu nedenle alkışlanan kişilerde kimi zaman küçüklük yıllarından kalma jestleri, Regresyon adı verilen gerilemeler biçiminde de kendisini gösterebilir. Gözlerde sevinç pırıltıları ve gözyaşları izlenirken; çocuklukta olduğu gibi elin ayağın birbirine dolaşmasına; ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilemeyen bir şaşkınlık içine girildiğine de tanık olabiliriz.

Sahne sanatları tarihinde Alkış üstüne keyifli anekdotlar anlatılır: Örneğin sonradan modern klasikler arasına giren bir oyunu ilk gece alkış almamış Oscar Wilde'ın. Kendisine

¹ Desmond Morris : SEVMEK DOKUNMAKTIR çev. Engin Darıca. Sander yay. İstanbul 1977 s.129-130

kabaca fiyaskonun nedenini soran kişiye Wilde gülümseyerek şöyle demiş : “*Piyes kötü değildi. Seyirciler çuvalladı.*”

Bir başka olay 1894’de Bernard Shaw’la yaşanmış: **Arms and The Man** Shaw ’un ilk büyük başarısı olmuştu tiyatrodaki. Bu anti-romantik, anti-militarist oyunun açılış gecesinde tiyatro alkıştan yıkılırken yazarı da sahneye çıkarmışlar. Sağa sola selam verirken bir seyirci galeriden gayet yüksek bir sesle : “*Yuuh*” diye bağırarak. Ortalık birden durulunca Shaw sesin geldiği yöne dönüp şu karşılığı vermiş : “*Ben de tamamen sizinle aynı fikirdeyim. Ama ikimiz, şu bir tiyatro dolusu halka karşı ne yapabiliriz?* Bir güzel öykücük de bizim tiyatromuzdan; rahmetli Hazım Körmükçü ile kapıcısı arasında geçtiği anlatılır: Sabah kapıcısından ekmek ve süt alan Hazım sormuş : “*Nasıl Kadri bilet vermişim dün akşam tiyatroya gittin mi ?*” ,”*Gittim Beyim, gitmem mi ?*” demiş Recep. “*Beğendin mi ?*,”*Beğendim*,”*Alkışladın mı?*” ,”*Etağfurullah Beyim*” demiş kapıcı Recep : “*Sizi alkışlamak benim ne haddime ?*”

Sonuçta alkışlayan da, alkışlanan da yaşama karşı daha bir güçlenmiş olarak ayrılırlar birbirlerinden. Bu bağlamda insanın yaşamında sanat eylemiyle iç içe yaşama gereksiniminden bu denli önemle söz edilmesi boşa değildir. Gerçekten de insanın alkışlanmak kadar alkışlamaya da gereksinimi vardır. Çünkü içten gelen bir alkışın yöneldiği her etkinliğin arkasında insana, insanlığa özgü bir emeğin zaferi söz konusudur. Bu zafer, bir sanat olayı içinde; hele hele sanatçı ve sanat alıcısının organik bir iletişim içinde bulunduğu sahne sanatları içinde; estetik haz uyandıran duygu ve düşüncelerle birleşerek gerçekleştiğinde; yakınlaşma, özdeşleşme, yüceltme ve paylaşma güdülerimizin üst düzeyde bir doyuma ulaştığı açıkça ortadadır ki bu bizim yaşam gücümüzün bilenmesinin ta kendisidir. Sanat alkışla taçlanır.

Öyleyse sözün özünü şöyle bağlayabiliriz: Bir avuç içten alkış, aslında bir avuç yaşam sevincinden başka bir şey değildir.

* * *

Kaynaklar:

- **Baymur Feriha Prof. Dr: Genel Psikoloji**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri İstanbul 1978
- **Morris Desmond: Sevmek Dokunmaktır**, Çev. Engin Darıca, Sander Yayınları İstanbul 1977
- **Ortaç Yusuf Rıza: Meşhurların Nükteleri**, Akbaba yayınları Mizah Serisi No:7 İstanbul 1955
- **Teber Serol Dr.: Davranışların Kökeni**, Sorun Yayınları İstanbul 1975